

Garage en Uitgeverij Autonic¹

In tegenstelling tot de geschiedschrijving van de illegale pers en uitgeverij tijdens de tweede wereldoorlog is het onderzoek naar de uitgevers die zich in de Nieuwe Orde konden vinden, pas dit decennium begonnen.

Al tijdens de oorlog waren er verzamelaars van illegale uitgaven. Volledige collecties van collaborerende of nationaal-socialistische uitgeverijen zijn er ook nu nog niet. In Bussum was gevestigd de "Nationaal-socialistische uitgeverij 'Autonic'." Van deze uitgeverij is slechts één titel bekend. Dat het geen grote uitgeverij betreft, is dus wel duidelijk. Maar is het bij die ene publicatie gebleven? Speelde de uitgeverij een rol in het boekenvak? Wie zat er achter de naam Autonic?

In mei 1942 verschijnt bij de Bussumse uitgeverij Autonic: *Hoe de leider voor volk en vaderland behouden bleef*, geschreven door ing. Nic. Went. Het boek vertelt over de 'onderduik' van Anton Mussert, leider van de NSB, gedurende de meidagen van 1940. Het is een klein formaat, gebonden boekje en het kost bij verschijnen f 2, =. Het is gedrukt bij drukkerij Märkelbach, eveneens in Bussum. De naam van de uitgeverij doet anno 1999 denken aan een uitgeverij van computerboeken. Voluit heette het 'Nationaal-socialistische uitgeverij Autonic', waarmee meteen duidelijk is uit welke hoek de wind waait. Behalve een uitgeverij was Autonic vooral een garage, tevens Forddealer.

Forddealer

Op 25 januari 1936 schrijven Nicolaas Went en M.L.Q. van Ledden Hulsebosch²⁾ bij de Kamer van Koophandel in Hilversum in: de firma 'Went & van Ledden Hulsebosch, verkoop van Ford-producten en garage'. Het bedrijf is gevestigd aan de Landstraat 116 in Bussum. Went en Van Ledden Hulsebosch kennen elkaar van hun werk bij de Amsterdamse Fordfabrieken.

Al na anderhalf jaar, in oktober 1937, komt aan de samenwerking een einde. Van Ledden Hulsebosch stapt uit de vennootschap. Aanleiding voor het ontbinden van de samenwerking zou kunnen zijn dat Van Ledden Hulsebosch zich niet kan vinden in de politieke koers die Went vaart. Went zet de zaak alleen voort. In 1939 gebruikt hij de naam Autonic - auto(=zelf) Nic(olaas) Went - in advertenties. Bij het begin van de oorlog werken bij Autonic ongeveer 20 mensen, de omzet bedraagt zo'n f 250.000, = per jaar. Een behoorlijk bedrijf.

Nicolaas Went

Nicolaas Went wordt op 26 maart 1903 geboren in Amsterdam. Twee jaar speuren bracht aan het licht, dat de nu 96-jarige Went in een voorstad van München woont. Na de HBS volgt hij een opleiding Werktuigbouw aan de M.T.S. Amsterdam. In 1926 is zijn studie afgerond en vertrekt hij voor een aantal jaren naar het buitenland. In 1926-'27 werkt hij eerst in München in een grote locomotief- en machinefabriek, daarna in een automobielfabriek in Antwerpen. Nog in 1927 vertrekt hij voor een jaar naar Amerika. Went raakt

onder de indruk van de kwaliteit, techniek en organisatie van Ford. Van zijn werkzaamheden doet hij in de jaren daarna verslag in de Almanak van het Corps M.T.S. Amsterdam, waarvan hij hoofdredacteur is. Terug uit Amerika gaat hij weer naar München, niet alleen omdat hij daar als arbeider weer aan de slag kan, maar ook vanwege Else Kirchoff 3), de Münchense met wie hij op 4 september 1928 in Amsterdam trouwt. Went blijft Ford trouw, en werkt bij Ford in Rotterdam. Ook is hij betrokken bij de start van de Fordfabriek in Amsterdam (1933). Bovendien rijdt hij diverse rally's voor Ford. In augustus 1932 verhuist Went naar Huizen, Nieuwe Bussummerweg 149.

Voor familiebezoek komt Went regelmatig in München, daar hoort hij Hitler beloven alle 7 miljoen werklozen weer aan het werk te krijgen. Als blijkt dat Hitler zijn woorden waar maakt wordt Went nationaal-socialist. In juni 1935 meldt hij zich aan als lid van de NSB, en krijgt stamboeknummer: 49135.

Kleinzoon van Hildebrand

Zoals blijkt kan Went zich ondanks de crisistijd zich het een en ander veroorloven. Hij komt uit een welgestelde familie. Zijn vader, Jean Jacques Went (1873-1941), is directeur van de Deli Bataviamaatschappij, een rubberplantage op Sumatra. Zijn moeder, Ada Geertruida Beets (1871-1955), is de jongste dochter van de bekende literator Nicolaas Beets, Hildebrand (1814-1903). Herhaaldelijk refereert Went aan grootvader Beets, van wie hij zijn schrijflust en vermeend talent meent geërfd te hebben.

Went schrijft altijd. Voor het Algemeen Handelsblad treedt hij op als journalist

in de jaren 1927-1934. Hij schrijft er over automobielen en de automobielindustrie. Hij is medewerker voor het maandblad Fordwereld en schrijft speciale opdrachten - wedstrijdverslagen, servicebulletins, en dergelijke - voor de Fordfabrieken. In 1940 is Went medeoprichter en 'hoofdopsteller' (hoofdredacteur) van 'De Zwarte Soldaat', het blad van de WA (Weerafdeling van de NSB) tot hij in 1941 door commandant mr. A.J. Zondervan uit de WA wordt gezet. Verder schrijft hij brochures voor het 'Technisch Gilde' en 'Het Nederlandsch Gilde van Automobieltechnici en verkeersdeskundigen'.

Uitgeverij Autonic

Op 13 juni 1941 schrijft Nicolaas Went de 'Nationaal-socialistische Uitgeverij Autonic' in, bij de Kamer van Koophandel in Hilversum 4). De uitgeverij is gevestigd aan de Lammert Majoorlaan 33, te Bussum. Dat is aan de achterkant van het pand Landstraat 116 waar de garage gevestigd is.

In een bewaard gebleven dagboek 5) schrijft Went hoe het boek *Hoe de Leider voor Volk van Vaderland behouden bleef* tot stand is gekomen: "Op verzoek van Kameraad Gooijer [bij wie Mussert ondergedoken zat; hvdv] heb ik een boekje geschreven over de wonderbaarlijke wijze waarop de Leider in de dagen van 10-15 Mei 1940 behouden bleef. Dit heeft de Gooijer den Leider op diens verjaardag [op 11 mei 1941] aangeboden."

Op dat moment bestaan er van het boek slechts twee exemplaren. In een brief van mei 1941, aan Mussert, stelt Went voor het boekje, 'waarvan het zetsel is blijven staan, in een eenvoudiger uitvoering voor kameraden beschikbaar te stel-

len". Went vraagt Musserts toestemming om een portret van de Leider in de nieuwe druk te mogen opnemen. Met een deel van de opbrengst kan de fam. Gooijer geholpen worden. Tijdens een gesprek dat Went op 7 juni 1941 met Mussert heeft, blijkt Mussert behalve enkele 'kleine wijzigingen' nog meer wensen te hebben: "hij [Mussert] wil het onder meer uitgebreid zien met de verhalen van de kameraden Hein en Hartke". In het boekje dat in 1942 verschijnt zijn de wensen van Mussert terug te vinden.⁶⁾ Het bevat de opdracht: "Uit liefde tot den leider is dit boekje ontstaan en in dankbaarheid opgedragen aan die trouwe kameraden die zijn leven beschermden." Went adverteert voor dit boekje onder andere in 'De Daad. Weekblad voor het gewest Noord-Holland der NSB' dat op vrijdag 8 mei 1942 verschijnt.⁷⁾

Verbod

De advertenties blijven niet onopgemerkt. Ernst Voorhoeve, 'Leider van de Propagandadienst der NSB' ontvangt diverse reacties. Het aangekondigde boekje wordt neergesabeld, "Het boekje van Went over den leider is een schandaal"⁸⁾. Voorhoeve is het daar grondig mee eens. Om zijn positie te versterken stuurt hij een aantal drukproeven ter beoordeling naar een aantal partijgenoten. Binnen een maand komt hij met een voorstel aan Mussert. Op 23 Zomermaand (juni) 1942 schrijft Voorhoeve aan 'den Leider der Nationaal-Socialistische Beweging': "Dit boekje is naar mijn mening en naar de mening van mijn naaste medewerkers een regelrechte antipropaganda en zeer schadelijk voor de reputatie van Uw persoon en van Uw Beweging, [...]. Mag ik u voorstel-

len de verdere verkoop van dit boekje te verbieden of door mij te doen verbieden en mij het recht te geven de gehele oplage van de uitgever op te kopen en te doen vernietigen? Juist dezer dagen bereikte mij het bericht, dat felle anti nationaal-socialistische boekhandelaren het werkje aan huis te koop aanbieden." Mussert, die het manuscript twee keer gelezen heeft, correcties heeft aangebracht en instemde met publicatie, laat zich overtuigen door Voorhoeve.

De voorraad van *Hoe de Leider voor Volk en Vaderland behouden bleef* wordt door het Departement gekocht voor een bedrag van f 2625,25. Ongeveer een derde van de oplage is reeds verkocht of aan de boekhandel geleverd, deze exemplaren kunnen gewoon verkocht worden.⁹⁾

Overige uitgaven?

Nicolaas Went bevestigt desgevraagd dat bij Autonic nog een ander boek is verschenen.¹⁰⁾ Een jaar eerder heeft hij, op verzoek van de WA, het jubileum boek van deze organisatie geschreven: *Een jaar Lijfwacht van den Leider*¹¹⁾. In dit boek is geen uitgever vermeld.

In zijn "Staat van Dienst in de beweging", aanwezig in de documentatielijst van de NSB¹²⁾ zit een brief uit december 1941 aan Hopman Hein, commandant Lijfwacht van den Leider, waarin Went de kosten van het boekje opsomt. Daaruit blijkt dat er op dat moment 70 exemplaren zijn gedrukt waarvan 20 gebonden¹³⁾. Het is een zeer verzorgde uitgave, verlucht met 14 ingeplakte foto's. Het boekje opent met een foto van de Leider dan het gedicht 'Zijn Lijfwacht' van N. Colas, achter wie Nicolaas Went zelf schuil gaat.

Foto genomen op 19 juli 1932, toen de gereorganiseerde brandweer zich met de nieuwe brandweerauto's op het haventerrein presenteerde aan het gemeentebestuur. Opperbrandmeester G.J. Wormmeester (op de rug gezien, met hoed en bril) geeft aan o.a. burgemeester H. de Bordes (tweede van links) uitleg over de Magirus autospuiter. Op de achtergrond, aan de Landstraat, het pand van de verffabriek van Koster en het garagebedrijf aan de Landstraat 116. Achter het hoofd van Wormmeester zijn op de gevel van de garage enige letters te zien, de laatste letter, een 'd', duidt erop dat er 'Ford' op de gevel staat.

Veroordeeld

Op 4 september 1944, een dag voor Dolle Dinsdag vertrekt Nicolaas Went richting Duitsland 14). De garage geeft hij in handen van zijn bedrijfsleider de heer H. Brouwer, die naast de zaak woont. "Brouwer - hoewel politiek tegenstander van Went - was door Went schriftelijk gemachtigd de zaak verder te voeren.."15) Went keert nooit meer naar Nederland terug.

In 1946 wordt Went door de Zuiveringsraad voor de uitgeverij, de boekhandel, het leesbibliotheek- en het kioskeuzen en de bedrijfsreclame veroordeeld. Het wordt Went verboden "een leidende functie uit te oefenen in enige onderneming, in welke tak van bedrijf ook". De

straf wordt opgelegd voor een periode van 5 jaar, ingaande 1 oktober 1946. Kern van de veroordeling is de uitgave van het boek over de onderduik van Mussert, omdat "daarin doorlopend de figuur van de leider der N.S.B. verheerlijkt wordt en de ideologie van den bezetter wordt aangehangen".

Voortvluchtig

Ook het Directoraat voor Bijzonder Rechtspleging start een onderzoek naar de collaboratie van Went. De zaak is echter nimmer gesloten omdat Went voortvluchtig is. En dat is vreemd. In januari 1952, dus precies vijf jaar na zijn veroordeling door de Zuiveringsraad, meldt zich bij het Beheersinstituut een

Foto (begin jaren zestig): hetzelfde gedeelte van de Landstraat. Na de grote brand van 24 op 25 september 1941 is het pand van Koster sterk veranderd. Op nummer 116 is nu blijkbaar een Peugeot-garage gevestigd. De tegenover de garage geparkeerde brandweerauto is dezelfde Magirus autospuiter als op de vorige foto.

Bussumse notaris met een volmacht dat hij mag optreden als behartiger van Went. De verklaring is ondertekend, *München, januari 1952*. Eventuele opsporingsambtenaren wordt het in december 1952 nog gemakkelijker gemaakt, dan ontvangt het beheersinstituut een brief van de N.V. Nederl. Mij der Nillmij van 1859 "Inzake verzekering nr. 7583 H ten name van de Heer Ir. N. Went, Ottingenstrasse 48, München". De opsporingsactiviteiten staan blijkbaar op een laag pitje.

Het Beheersinstituut handelt haar zaak verder af; de inboedel en panden van Went worden verkocht. In een brief van 17 september 1959, meldt de bankier op het bijkantoor van de Amsterdamse Bank te Bussum zich: "De genoemde in het buitenland verblijvende Heer

Went verzoekt mij zijn belangen waar te nemen met betrekking tot zijn onder beheer gesteld vermogen. Beleefd verzoek ik U mij de rekening en verantwoording van dit beheer te doen." Na aftrek van gemaakte kosten ontvangt Went uiteindelijk circa 4 duizend gulden via zijn rekeningnummer van de Amsterdamse Bank. Went heeft inmiddels in Beieren een nieuw bestaan opgebouwd. Hij drijft er een garage en benzinstation onder de naam "Autonic" en verhuurd er een vakantiewoning.

In 1984, een jaar na het overlijden van zijn vrouw - publiceert Went weer een boek. In 1994 verschijnt het boek met zijn levensverhaal. Een nieuw boek staat op het punt van verschijnen.

H. van der Veen

1. Op basis van een vorige versie van dit artikel is een publicatie geschreven die verschenen is in de Gooi & Eemlander dd 17 juli 1999. In het Contactblad Jrg 12 nr 1 (mei 1996) heb ik een oproep geplaatst. Dank voor de zinvolle reactie.
2. Marius Lodewijk Quirin van Ledden Hulsebosch (Amsterdam, 6 oktober 1904 - Almelo, 2 april 1991) is de zoon van een toentertijd zeer bekend chemicus in dienst van Politie van Amsterdam. Hij had een laboratorium aan huis en onderzocht allerlei met misdaad van doen hebbende zaken. Vader Van Ledden Hulsebosch heeft een aantal spannende zaken te boek gesteld in Veertig jaar speurderswerk.
3. Else Marie Margaretha Olga Kirchhoff, Steijr (Oostenrijk) 1898-1983.
4. K.v.K. Hilversum dossier No.: 9527 Autonic.
5. Het NIOD bewaart verschillende archivalia van en over hem, behalve twee exemplaren van het bewuste boekje, ook enkele brieven van Went aan zijn vrouw, diverse brochures die Went geschreven heeft en een dagboek. Overige vindplaatsen zijn: ministerie van Justitie, Ministerie van Economische Zaken, het Archief van het Nederlands Beheersinstituut dat in het Algemeen Rijksarchief wordt bewaard.
6. Het NIOD bewaart van beide drukken een exemplaar. De eerste druk (1941) van het boekje heeft een zwarte band. Het heeft hetzelfde formaat als de tweede druk. De foto van de Leider ontbreekt, evenals de naam Autonic als uitgeverij. Op de titelpagina staat vermeld Bloeiimaand 1941. In beide boekjes zijn gedichten opgenomen met de naam N. Colas = Nicolaas Went. Het boekje uit 1941 telt 75 pagina's, het boekje uit 1942 131: het bevat meer foto's en er zijn een aantal hoofdstukken toegevoegd.
7. De Daad. Weekblad voor het Gewest Noord Holland der NSB. 9e jrg, vrijdag 8 mei 1942, pag. 6.
8. NIOD, MAP nr. 21d: NSB Propaganda. Twee reacties op de advertentie en een korte beoordeling van het boekje d.d. 7 Bloeiimaand [mei] 1942. De reactie van J.M. Werner, directeur materiaal n.a.v. een advertentie in De Daad en een n.a.v. Volk en Vaderland 10e jrg. no. 19 blz. 7 een advertentie waarin de verschijning van "Het boek van 10-14 Mei 1940" wordt aangekondigd en dat blijkbaar, er wordt uit geciteerd, hetzelfde boekje is.
9. Niod NSB-archief map 58b Financiën en administratie. Correspondentie jul-dec 1942. Brief Uitgeverij Autonic aan F.W. van Bilderbeek, gemachtigde van de Financiën, dd 28.9.42. en de reactie daarop van F.W. van Bilderbeek dd 5 Zaaimaand [oktober] 1942. "...dat door de Beweging geen exemplaren van het bewuste boekje bij den boekhandel zijn opgekocht..."
10. Brief van Nic. Went aan HvdV d.d. 13 januari 1998. Bezit hvdV.
11. Een jaar lijfwacht van den Leider. Door Ing. Nic. Went, hopman der W.A., b.d. 1940 29 november 1941. z.j. z.p. (K 678)
12. Ministerie van Justitie. Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging, dossier Went.
13. Het jaar van verschijnen van Een jaar Lijfwacht van den Leider is dus 1941, in Bussum.
14. Van zijn vlucht uit Nederland doet Went verslag in het autobiografische boek "Bayern is des Beste von der Suppn. Wahre Geschichten. 1994. ISBN 3-86137-111-1
15. Archief Beheersinstituut. Brief van J. Koster, Accountant in Amsterdam, d.d. 25 november 1945 gericht aan het Beheersbureau.

Oproep

De afgelopen drie jaar zijn veel vragen over de Bussumse uitgeverij Autonic beantwoord. Toch heb ik nog een aantal brandende kwesties. Het zou fantastisch zijn als er lezers van het Contactblad zijn die me kunnen helpen met het beantwoorden van de volgende

vragen:

- Weet of heeft iemand foto's van het pand van de Garage/Uitgeverij Autonic? Het betreft dus foto's van het pand Landstraat 116 en Lammert Majoorlaan 33 in de jaren 1936-1945.